SANTA MARIA DE BOSSOST: UN TESTIMONI DE PINTURA MURAL D'ÈPOCA GÒTICA A LA VALL D'ARAN

GASPAR COLL i ROSELL

Gràcies a l'avís de Josep Mª Boya, conservador del «Museu dera Val d'Aran», he pogut observar uns fragments de pintura mural medieval que es troben al costat esquerre de l'absis central de l'església romànica de tres naus de Santa Maria de Bossòst (fig. 1). Aquests fragments medievals amiden aproximadament 1'3 x 1'5 m., i inclouen dues bandes amb composicions diferents però relacionades per una figuració arquitectònica que fa de sostre de la composició inferior i a la vegada de paviment de la banda superior.

La pintura es troba força malmesa, havent perdut la seva definició algunes de les figures; s'hi poden observar ratlles incises que probablement són producte d'haver alliberat la pintura de la capa de guix que la recobria. De totes maneres, a primera vista, ja es pot reconèixer la iconografia del conjunt. Al sector superior s'aprecia una doble composició, que inclou la Visitació de Maria a Elisabet, a l'esquerra, i l'Epifania, a la dreta. Sota d'aquestes composicions n'hi ha una de sola, de la mateixa amplada que les dues superiors juntes, i separada d'elles per una franja de vuit bigues pintades en escorç, simulant clarament el sostre d'una escena d'interior: Jesús parlant amb els Doctors en presència de la Verge i d'un personatge sense nimbar que podria ésser Sant Josep.

Més endavant tornaré a parlar de la temàtica i de l'estat de les pintures, quan miraré d'establir-ne la filiació estilística i la cronologia. Ara vull apuntar algunes de les possibles causes que han fet que aquestes pintures murals hagin romàs desconegudes fins recentment per a la més representativa historiografia de l'Art.[1] Els principals estudiosos de la pintura medieval catalana no en fan esment ni en les publicacions de caire general ni en monografies, i això no es pot considerar una omissió, sinó només desconeixement en publicacions específiques com les de Mn. Gudiol, Post, Gudiol i Ricart, Cook, Ainaud, Sureda, N. de Dalmases i A. José i Pitarch.

Per entendre aquest desconeixement resulta útil recórrer a la historiografia que

1. Sense fotografies i amb una descripció iconogràfica parcialment equivocada i també amb una atribució de filiació i cronologia molt discutible, només se'n ha fet esment en una publicació de caire privat: SARRATE FARGA, José: *El arte románico en el Baix-Aran.* Lérida, Navidad 1976. Edita: José Sarrate Farga. Lérida 1977 (Edición de 400 ejemplares numerados y nominados), (sense paginar).

Figura 1. Conjunt de les pintures trobades a l'absis central de l'església de Sta. Maria de Bossòst.

ha estudiat l'església de Santa Maria de Bossòst, especialment les aportacions de Puig i Cadafalch[2] i Mn. Junyent.[3]

Puig i Cadafalch i els seus col·laboradors consideren l'església de Sta. Maria de Bossòst obrada al segle XII, però d'acord amb una tipologia que conserva força pervivències d'allò que ells anomenen «primer romànic» (del segle IX a l'XI). L'analitzen al costat d'altres esglésies araneses i de valls properes com la de Boi, trobant a totes elles característiques comunes, especialment el fet de ser edificis amb coberta de fusta o —com al Bossòst— de voltes de pedra que han substituït una coberta originària de fusta. Els autors analitzen fonamentalment l'arquitectura, però fan esment de la pintura mural en els casos on n'hi troben (St. Joan de Boi, St. Climent i Sta. Maria de Taüll). En el cas de Sta. Maria de Bossòst no en parlen, és més, generalitzen per a tota la Vall d'Aran la manca completa de pintures murals. La fotografia de l'interior de l'església que publiquen coincideix amb la del Arxiu Mas feta el 1918; ens mostra unes naus totalment recobertes d'arrebossat i amb un retaule barroc que ocupa tot l'espai semicircular de l'absis central. Aquest fet ens demostra que les pintures no pogueren ésser vistes per l'equip de Puig i Cadafalch: fins a temps molt recents no s'han retirat l'arrebossat dels murs i el retaule del presbiteri. Encara Junyent, el 1976, destaca només els pilars que separen les tres naus i els trams de l'església per la seva factura de pedra, sense

2. PUIG I CADAFALCH, J. i altr.: *L'arquitectura romànica a Catalunya. Els segles XII i XIII*. Vol. III. Institut d'Estudis Catalans, Barcelona 1918 (2.ª edició facsimil, Barcelona 1983), págs. 73-86.

3. JUNYENT, E.: *Catalunya Romànica. L'arquitectura del segle XII*. Edicions de l'Abadia de Montserrat, 1976 (1961), pàg. 230.

esmentar la pèrdua de l'arrebossat dels murs. En aquest mateix any l'aparellador Josep Sarrate assisteix a les obres de consolidació de l'església de Bossòst, i al descobriment dels dos fragments de pintura que fóren restaurats per la «Dirección General de Patrimonio Artístico» de Madrid. Sarrate confon l'escena de Jesús entre els Doctors de la composició inferior amb l'Anunciació a Maria i als pastors, i considera les pintures com un exemple de transició del romànic al gòtic, lligades a la tradició romànica espanyola, que ell entén diferent de la catalana per les arrels mossaràbigues d'aquella. Sarrate estableix paral·lelismes entre les pintures araneses i les conservades als murs de la sacristia i la cripta de la catedral de Roda de Isàbena.

Amb aquestes afirmacions molt discutibles i sense tenir cap informació dels especialistes en pintura medieval, es fa necessari estudiar en profunditat les pintures de Santa Maria del Bossòst. En la present nota només pretenc donar-les a conèixer i apuntar-ne la seva possible filiació cronològica.

Afinar la cronologia i l'estil d'unes pintures aïllades i un xic marginals resulta molt arriscat, i seria prudent atenir-se a un marge ampli per a la datació. A manca d'altres notícies, és l'estudi estilístic i iconogràfic allò que ens haurà de fonamentar les hipòtesis.

La pintura és feta al tremp, aplicat sobre una capa molt fina d'arrebossat sobre el mur; això ajuda a entendre el seu caràcter fragmentari i la seva mala conservació. Aparentment les figures representades denoten un cert linealisme del dibuix que ressegueix la pintura, però el linealisme no apaga un bon sentit del volum i del clarobscur, tant en les cares com en les vestits. Aquest estil, afegit al sentit narratiu de les escenes, fa plenament gòtiques les pintures. Si busquem semblances amb d'altres pintures gòtiques murals catalanes podem trobar-ne alguns exemples del segle XIV, com les del convent de Sant Domènec de Puigcerdà —datades vers el 1330— però les de l'església de Bossòst no tenen un linealisme tant marcat, ni trets facials tant estilitzats com les del convent de la Cerdanya. Una certa coincidència amb la tradició europea, sobretot francesa, podria fer pensar en una datació similar d'ambdós conjunts pictòrics, així com alguna afinitat compositiva: el grup dels Doctors de la composició aranesa (fig. 2) s'agrupa piramidalment d'una manera semblant a la d'un grup d'espectadors d'una escena de Glorificació del conjunt de Puigcerdà (Museu d'Art de Catalunya, nº inv. 42228). Però les analogies puntuals no són prou definitives per a justificar una filiació, malgrat el caràcter pirinenc comú de les dues mostres.

L'estil de Bossòst també presenta coincidències amb d'altres pintures geogràficament més llunyanes i de cronologia més tardana. Les pintures murals del monestir agustinià de Santa Maria de Lluçà (Osona) són més semblants a les que estudiem per composició i per factura pictòrica: linealitat molt marcada pel sentit volumètric. Les pintures d'Osona han estat datades entre el 1362 i el 1371 dins d'un estil ja italogòtic, encara que derivat dels centres principals de producció.[4] L'italogoticisme també és palès a les pintures de Santa Maria de Bossòst: les referències arquitectòniques que separen les composicions superior i inferior, el sentit volumètric i la manera de separar les dues escenes superiors sense enmarcaments —la Visitació gira l'esquena a l'Epifania— són mostres definitòries de l'estil italogòtic català. L'expressivitat individualitzada dels rostres i la relació relativa que s'estableix entre els personatges de la composició inferior —Jesús establint un diàleg gesticulant amb els Doctors, i la Verge i Sant Josep situats a distància al costat dret— respon a una tipologia freqüent en la pintura italogòtica.

Aquestes apreciacions estilístiques m'inclinen a considerar el mural aranès relacionat, encara que només parcialment, amb la tradició pictòrica catalana ja consolidada a partir de la segona meitat del segle XIV dins l'estil italogòtic. La iconografia també ens ajuda a refermar aquesta hipòtesi: comptant amb l'advocació de l'església consagrada a Maria i amb la temàtica dels

4. JOSE I PITARCH, A.; DALMASES, N. de: *L'Art Gòtic. S. XIV-XV.* «Història de l'Art Català». Vol. III. Barcelona. Edicions 62, 1984, pàg. 169.

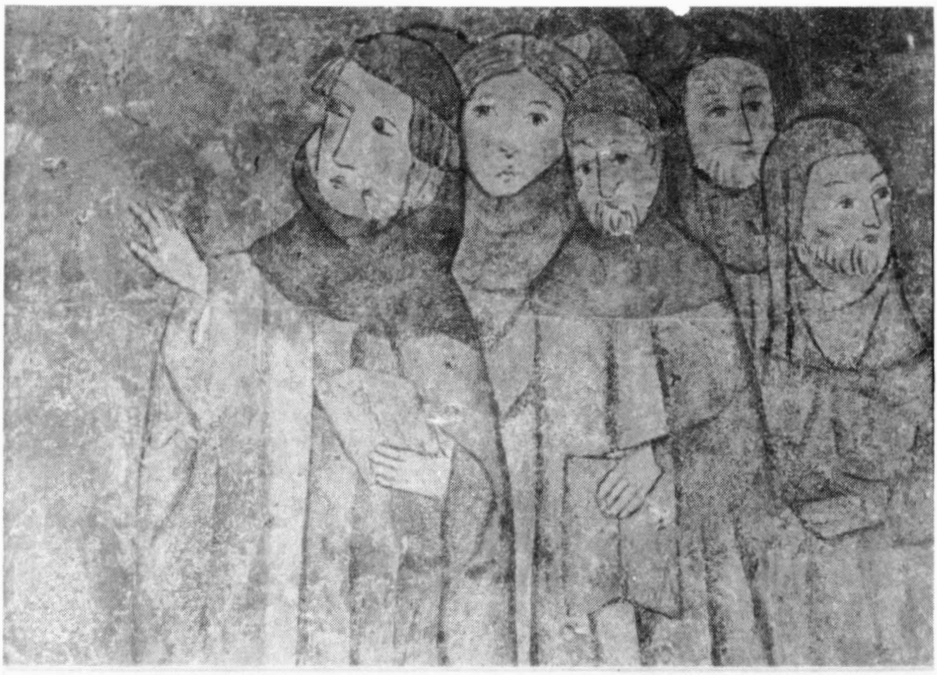

Figura 2. Sta. Maria de Bossòst. Detall de la part inferior. *Els Doctors.*

Figura 3. Sta. Maria de Bossòst. Detall de la part superior. *Els tres Reis.*

dos fragments pictòrics conservats, podem considerar que aquests havien format part d'un conjunt complert —ara desaparegut— dedicat al cicle dels «Goigs de Maria», tema força freqüent en la pintura mural i de retaules catalana de tradició italogòtica. La disposició a l'esquerra dels dos fragments conservats, amb temàtica relativa a la infància de Jesús i que podria haver estat més extensa (Presentació al Temple, Baptisme de Crist...), fa suposar la continuació del tema a l'altra banda de l'absis, amb escenes sobre la Verge i Jesús adult, que podrien molt bé ésser totes o algunes d'aquestes: Resurrecció, Ascensió, Baixada de l'Esperit Sant, Dormició de la Verge i Coronació de la Verge. Al mig de l'absis hi devia anar una imatge de la Verge amb el Nen, pintada o esculpida.

Històricament no hem de considerar rares les relacions amb la pintura catalana que es donen en una vall occitana com la d'Aran. La vall és retornada per França a la Corona d'Aragó el 1313, i és amb el rei Pere el Cerimoniós que els prohoms de la vall adquireixen privilegis i afermen les seves relacions amb Catalunya.

Fins aquí he intentat justificar les relacions dels fragments pintats a Bossòst amb la tradició pictòrica catalana des de la segona meitat del segle XIV, però encara cal observar altres detalls que ens permetin afinar més la cronologia. Si bé la factura té reminiscències de la tradició lineal europea, i la composició és clarament italogòtica, la indumentària dels personatges representats apunta cap a una datació més tardana. No es distingeixen bé totes les figures, però les que es conserven millor són les masculines, que en aquest cas resulten les més significatives.

A l'Epifania, podem veure com al costat del rei Melcior, agenollat i vestit amb capa llarga (part del vestit no es distingeix) hi ha els altres dos reis abillats amb faldons curts i cinyell alt ajustat a la cintura, amb mànegues molt amples a la manera dels cavallers de l'època (fig. 3). Carmen Bernis ens explica com el vestit curt s'imposa ja ben entrat el segle XIV, com a conseqüència de les influències dels nous vestits militars envers els civils.[5]

Si busquem paral·lelismes amb d'altres pintures, hem d'arribar a alguna de les darreres obres de Pere Serra o a pintures de Borrassà (Retaule de la Verge i Sant Jordi, de Vilafranca) per a trobar vestits similars, sobretot pel que fa a les mànegues. També són significatives les robes dels Doctors o de Sant Josep en l'escena inferior de Bossòst: són llargues i semblen hàbits religiosos medievals. La pintura italogòtica representa vestits de l'època en personatges «populars» però no en els bíblics; el «naturalisme» estès a personatges de les escriptures es comença a donar significativament cap a la fi del segle XIV, amb l'arribada de l'estil internacional.

Evidentment, les pintures de Santa Maria de Bossòst no es poden considerar d'estil internacional, però els detalls fan pensar en una datació pròxima a aquest estil, dintre la lògica d'una pintura retardatària d'estil pel fet del seu allunyament dels centres innovadors. Per aquesta raó crec que les pintures es podrien datar entorn del 1400, amb alguns lustres d'oscil·lació.

Gaspar Coll i Rosell
Col·laborador del
Dep. d'Història de l'Art
(U.B.)

5. BERNIS, C.: *Indumentaria medieval española.* Madrid. Inst. Diego Velàzquez, C.S.I.C., 1955, pàgs. 28-29.